

КООПЕРАТИВНА МОДЕЛЬ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ В ЄВРОПІ – ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. Здійснено аналіз діяльності кооперативних банків Європи. Виявлено елементи кооперативної моделі банківського бізнесу, які сприяють стійкості кооперативних банків в умовах фінансової нестабільності.

Ключові слова: кооперативний банк, кооперативна банківська модель, фінансова стійкість

Chikita I.

COOPERATIVE MODEL OF BANKING BUSINESS IN EUROPE – EXPERIENCE FOR UKRAINE

Summary. The analysis of the cooperative banks' activities in Europe is conducted. The elements of a cooperative model that contribute to cooperative banks' stability under conditions of financial instability are established.

Keywords: cooperative bank, cooperative bank model, financial stability

1. Вступ

Європейські кооперативні банки є сильними гравцями в роздрібному банківському секторі, займає у середньому понад 20% ринку. Кооперативна модель банківництва поширена у 27 європейських державах і включає 4200 банків, приблизно 65000 філій, які об'єднують понад 60 млн учасників та обслуговують за різними оцінками до 180 млн клієнтів, переважно домогосподарства, громади, підприємства малого і середнього бізнесу. В системі кооперативних банків задіяні понад 750 000 працівників [1,2]. За даними журналу "Економіст", кожен п'ятий європеець є клієнтом кооперативного банку [3].

2. Огляд літературних джерел

Попри загальний інтерес до цієї тематики в Україні, особливостям функціонування кооперативних банків присвячена невелика кількість публікацій. Історичний розвиток кредитної кооперації й її основоположні принципи розглядають у своїх працях В. В. Гончаренко, В. В. Вісин, Ю. А. Лузан; сучасним аспектам функціонування кооперативних банків приділяють увагу такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як О. Д. Вовчак, А. О. Пантелеймоненко, О. О. Митченко, І. Л. Бубнов.

Разом з тим, інтерес аналітиків, політиків та дослідників до кооперативної банківської моделі значно зріс за останні три роки, передусім через те, що в умовах глобальної фінансово-економічної кризи кооперативні банки виявилися стійкішими, ніж засновані на акціонерній власності, та, хоч і повільно, але продовжували нарощувати капітал і збільшувати свою частку ринку. Справедливість цього твердження стала предметом дослідження автора. Необхідно встановити, чи дійсно кооперативна модель банківництва загалом виявилася більш стійкою в умовах фінансової нестабільності, які фактори сприяли цьому та чи можливо їх використати для посилення фінансової стійкості вітчизняної банківської системи.

Якщо звернутися до останніх публікацій, то варто відзначити, що за інформацією рейтингового агентства Standard & Poor's (S&P), з моменту заснування цієї організації понад 75 років тому жоден кооперативний банк не був оголошений банкрутом [3]. О. О. Митченко зазначає, що німецька система кооперативних банків практично безболісно пережила фінансову кризу 2008-2009 рр. Більше того, маючи надлишкову ліквідність, німецька система кооперативних банків частково виступала стабілізатором усієї банківської системи Німеччини, спрямовуючи надлишок своїх коштів для збалансування всього ринку [4, с. 6]. Дослідження, здійснені у 2009 р. Бундесбанком Німеччини щодо взаємозв'язку з фінансовою стійкістю і формою власності, показали, що у кооперативних банків ризик банкрутства менший, ніж у банків з акціонерною формою власності. Цим підтверджуються більш ранні висновки експертів МВФ (2007 р.), що кооперативні банки є стабільнішими, ніж акціонерні. Одна з причин цього явища за версією журналу "Економіст" полягає саме у формі власності та структурі управління кооперативних банків.

3. Показники діяльності системи кооперативних банків Європи в динаміці

Розглянемо більш детально показники діяльності усієї системи кооперативних банків Європи, на основі звітності Європейської асоціації кооперативних банків. Період дослідження – 2007-2010 рр. – дозволяє відслідкувати динаміку основних фінансових та господарських індикаторів у докризовий період, у пік світової фінансової кризи та посткризовий період.

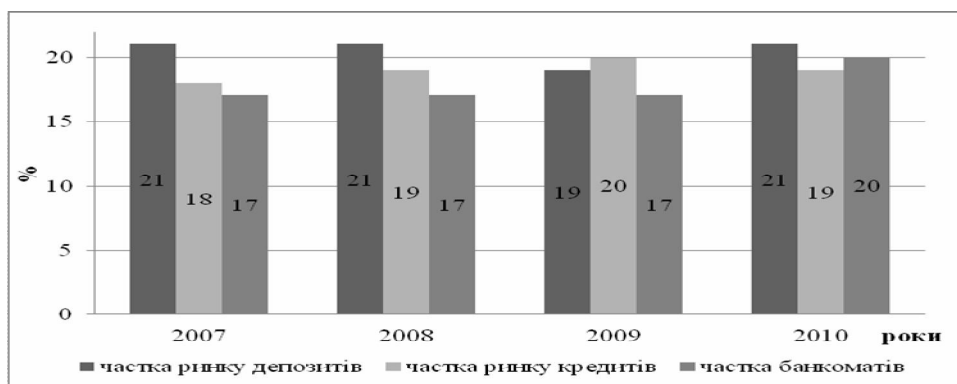

Рис. 1. Динаміка частки ринку депозитів, кредитів та мережі банкоматів кооперативних банків Європи у 2007-2010 рр.

Джерело: складено за даними [5]

Основними показниками, які характеризують ринкову позицію кооперативних банків у Європі є їх частка на ринку депозитів і кредитів та кількісні характеристики мереж банкоматів. Динаміка цих показників для усієї системи європейських кооперативних банків представлена на рис. 1. Як бачимо, ці показники залишалися стабільно високими протягом аналізованого періоду. Більше того, у розпал світової фінансової кризи 2008-2009 рр. частка кооперативних банків на кредитному ринку зросла, що пояснюється високою ліквідністю останніх.

Найбільш показовим на наш погляд є зростання обсягу депозитів протягом усього аналізованого періоду з 2736,5 до 3107,9 млрд євро (рис. 2), що є свідченням підвищеної довіри до кооперативних банків у період, коли загалом спостерігалась зворотна тенденція.

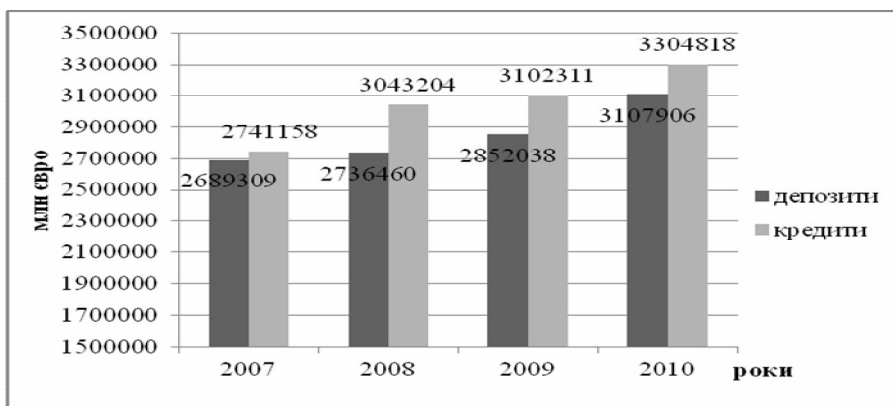

Рис. 2. Динаміка сукупних депозитів та кредитів кооперативних банків Європи у 2007-2010 рр.

Джерело: складено за даними [5]

Таким чином обсяг депозитів європейських кооперативних банків зріс на 15% протягом 2007-2010 рр. Зростання обсягів кредитування відбувалося вищими темпами (на 21% протягом аналізованого періоду), що й зумовило збільшення розриву між обсягами залучених коштів і наданих кредитів (рис. 2). Обсяг активів європейських кооперативних кредитних об'єднань зріс за цей же період з 5581,5 до 5647,4 млрд євро, однак його динаміка віддзеркалює загальні тенденції, характерні для кризової ситуації в економіці. Зокрема, сукупний обсяг активів дещо знизився у 2009 р. (рис. 3), тоді як у 2010 р. підвищився.

Зростання активів відбувалося нижчими темпами, ніж у докризовий період. Разом з тим, зменшення активів не пов'язане зі скороченням обсягів кредитного портфеля системи кооперативних банків. Можна припустити, що скорочення активів зумовлене зменшенням вартості цінних паперів у портфелях банків, пов'язаним з наслідками фінансово-економічної кризи, та результатами діяльності їх дочірніх структур за кордоном [3].

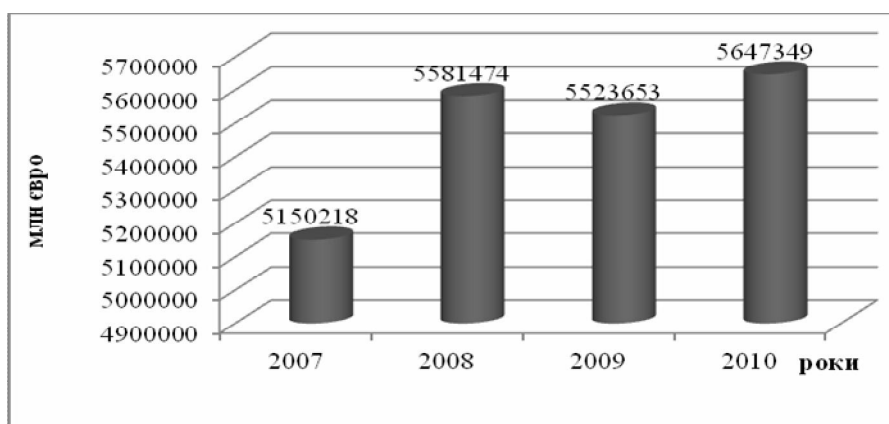

Рис. 3. Динаміка сукупних активів кооперативних банків Європи у 2007-2010 рр.

Джерело: складено за даними [5]

Частка кредитного портфеля в активах, хоч і мала тенденцію до зростання, є меншою за 60% (рис. 4), тоді як в українських банків (першої групи за активами) вона наближається до 80% [6]. Такі дані свідчать про виважену, малоризикову кредитну політику, що узгоджується з ідеологією кооперативних кредитних інституцій.

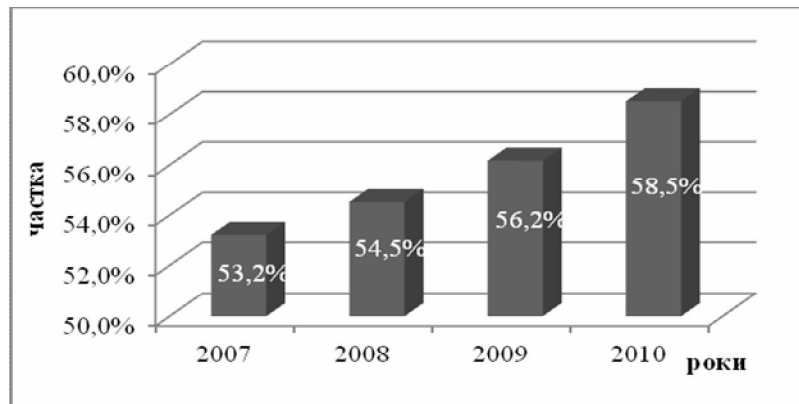

Рис. 4. Динаміка частки кредитного портфеля в активах кооперативних банків Європи у 2007-2010 рр.

Джерело: складено за даними [5]

Значну частку кредитного портфеля кооперативних банків становлять кредити малому та середньому бізнесу, про що свідчать дані рис. 5.

Європейські кооперативні банки надають перевагу операціям на роздрібному ринку, однак найбільш спеціалізованими на кредитуванні малого і середнього бізнесу можна вважати кооперативні банківські системи Данії, Італії, Угорщини та Кіпру. Зокрема, третину кредитів МСБ надає німецька система кооперативних банків, 39% ринку кредитів малому бізнесу належить Райффайзенбанкам Австрії, 43% – частка ринку Rabobank Nederland.

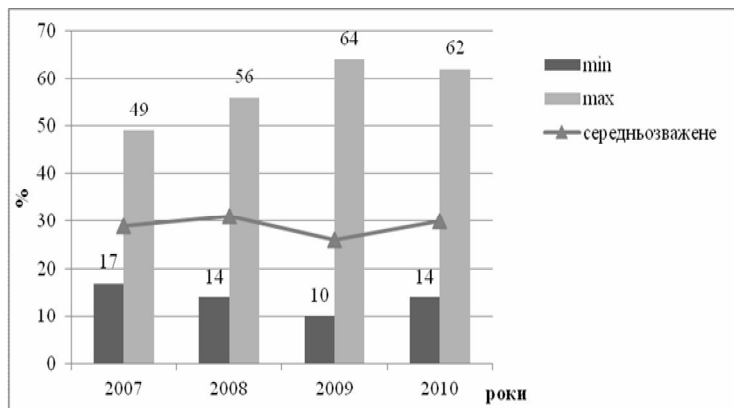

Рис. 5. Динаміка частки кредитів МСБ в загальному кредитному портфелі кооперативних банків Європи у 2007-2010 рр.

Джерело: складено за даними [5]

4. Вплив кризи на капітал та дохідність кооперативних банків

Аналіз результатів діяльності кооперативних банків Європи показав, що з 27 груп лише дві – литовське та датське об'єднання кредитних кооперативів – мають негативний фінансовий результат протягом 2009-2010 рр. [5], тоді як серед українських банків збитковими в цей період були понад 35% банківських установ, як правило 1-3 групи за рівнем капіталу [6]. Звичайно, в умовах кризи основні фінансові показники європейських кооперативних банків знизились, що є закономірним явищем, однак вони не виходили за критичні межі та поступово покращувались. Так, найбільша у Європі французька група *Crédit Agricole*, активи якої перевищують 1784 млрд євро, наростила свою капіталізацію з 8,4% у 2008 р. до 10,3% у 2010 р. За світовою практикою, недокапіталізованими є ті фінансові установи, де показник частки капіталу 1-го рівня у активах, зважених за рівнем ризику, є меншим за 6% [7]. Серед 27 кооперативних банків та їх об'єднань у Європі немає жодного недокапіталізованого. З 2008 р. рівень капіталізації усіх банків зростає та досягнув у 2010 р. значень у діапазоні від 7,8% (*Österreichische Raiffeisenbanken*) до 36,4% (*Romania Creditcoop*) (рис. 6).

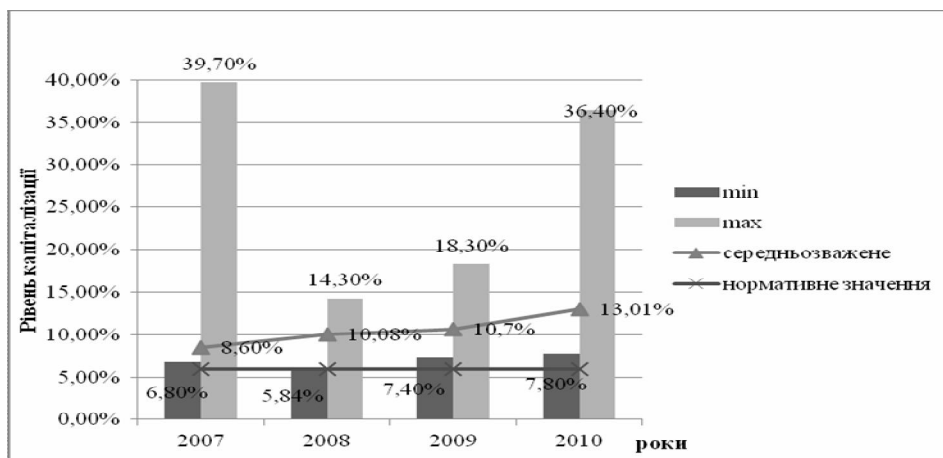

Рис. 6. Динаміка капіталізації кооперативних банків Європи у 2007-2010 рр.
Джерело: складено за даними [5]

Середньозважене значення рівня капіталізації підвищилось з 8,6% у 2008 р. до 13% у 2010 р., а мінімальне – з 3,8% в 2007 р. до 7,8% у 2010 р.

Порівняно невисокі значення показників ROA та ROE зумовлені тим, що кооперативні банки не прагнуть до отримання надприбутків, а працюють як організації фінансової взаємодопомоги.

Зокрема, середня рентабельність активів протягом 2007-2010 рр. залишалась на рівні 0,5-0,6%, знизившись у пік кризи у 2008 р. до 0,21% (рис. 7). При цьому від'ємне значення рентабельності активів (-3,3%) у 2010 р. мала асоціація кооперативних банків Литви, створена за підтримки уряду країни після здобуття незалежності. Так само найвищі значення рентабельності активів є характерними для об'єднань кооперативних банків, які створені у країнах постсоціалістичного табору – Польщі (1,14% у 2010 р.), Болгарії (1,1% у 2010 р.), тоді як по системі Райффайзенбанків Люксембургу вона складає лише 0,28%, Австрії – 0,6% [5].

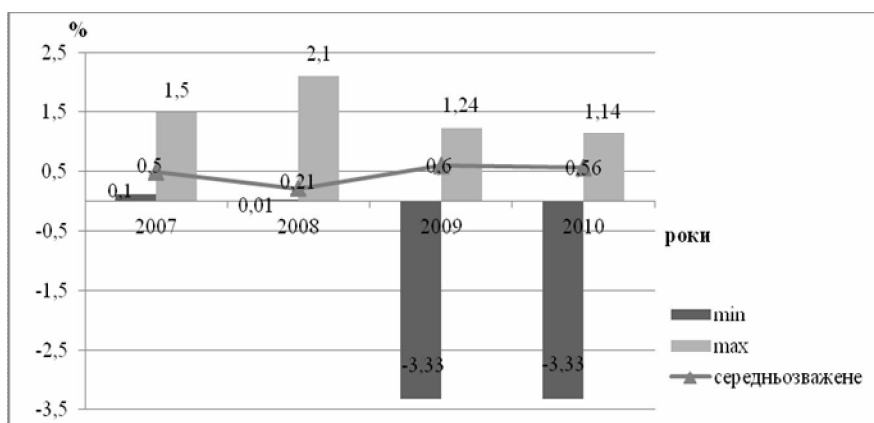

Рис. 7. Динаміка рентабельності активів кооперативних банків Європи у 2007-2010 рр.
Джерело: складено за даними [5]

Середньозважене значення рентабельності капіталу протягом 2007-2010 рр. мало тенденцію до зниження (рис. 8), що зумовлено не так погіршенням фінансових результатів, як вищими темпами зростання капіталу кооперативних об'єднань.

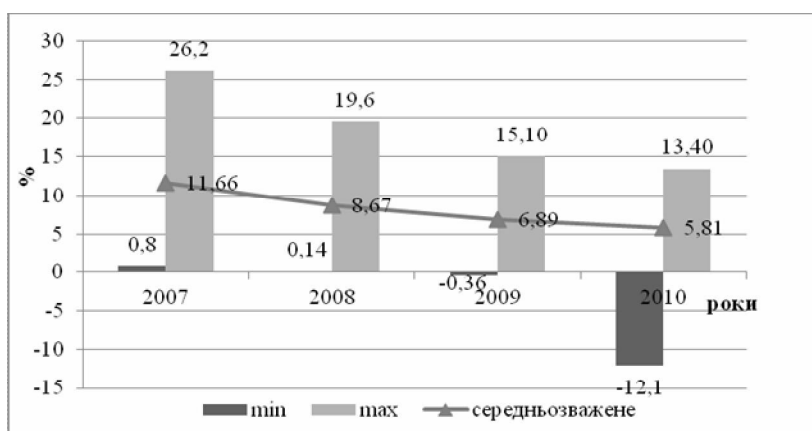

Рис. 8. Динаміка рентабельності капіталу кооперативних банків Європи у 2007-2010 рр.
Джерело: складено за даними [5]

Докризові показники ROE для об'єднань кооперативних банків знаходилися в межах 0,8-26%, а в 2010 р. знизились до рівня від -12,1% до 13,4%, тоді як для вітчизняних банків у 2010 р показник рентабельності капіталу знаходився в межах від -43% до 42%. Таким чином, можна стверджувати, що в загальному стійкість та ефективність кооперативних банків є вищою, в тому числі порівняно з показниками вітчизняної банківської системи.

5. Особливості кооперативної моделі банківського бізнесу, які зумовлюють її стійкість

Серед факторів, які, на наш погляд, у першу чергу сприяють стабільності кооперативних банків, є модель кооперативної організації банківського бізнесу. Серед елементів такої моделі слід назвати наступне:

1. Клієнтами кооперативних банків є передусім їх власники – пайовики. Особливо це стосується класичних розвинутих кооперативних систем, таких як австрійська кооперативна Шулце-Делічівська спілка (частка учасників у загальній кількості клієнтів складає 88%), французька *Crédit Mutuel* (71%), німецька система кооперативних банків (55%). У цьому аспекті простежується аналогія з кредо вітчизняних кооперативних організацій – “Свій до свого по своє”. Відносини з пайовиками і клієнтами базуються на багатолітній стабільності та надійності, яка зумовлена також іншими аспектами організації кооперативної моделі банківського бізнесу. У підсумку така система забезпечує акумуляцію значного масиву внесків дрібних інвесторів та постійність клієнтської бази (частка кооперативних банків на ринку депозитів за результатами 2010 р. становила у Німеччині – 36,5%, Фінляндії 32%, Нідерландах – 40% [5]).

2. Кооперативні банки спеціалізуються в першу чергу на кредитуванні малого і середнього бізнесу своїх пайовиків та їх споживчих потреб, тоді як великі кредити акумулюють більші ризики, що особливо відчутно в умовах фінансової нестабільності. Також кредитні кооперативи як організації фінансової взаємодопомоги не націлені на отримання надприбутків й уникають ризикових стратегій. Це дозволило уникнути найбільшого негативного наслідку фінансової кризи 2008-2009 рр. – незадовільної якості активів.

3. Структура управління кооперативних банків підпорядковується системній ієрархічній координації у мережі на чолі з центральною інституцією, переважно у формі центрального кооперативного банку чи національної асоціації кооперативних банків та спілок. Саме цей фактор є ключовим в організації кооперативного банківництва та головною відмінністю кооперативних банків від кредитних спілок. Завдяки координації та субординації відносин між організаціями в кооперативних банківських мережах, у цьому сегменті не спостерігається ефекту “доміно”, тобто ланцюгової реакції банкрутств організацій, яка викликана неплатоспроможністю одного з учасників операцій [8]. У системі кооперативного кредиту первинні ланки взаємодіють за допомогою кооперативів другого рівня. Через них проходить значний обсяг фінансових потоків і вони мають достатньо інформації для визначення фактичного фінансового стану кожного контрагента й, відповідно, для прийняття превентивних заходів [9]. Разом з тим, центральна інституція діє як “центральный банк” для кооперативної системи та має певну автономію у рефінансуванні. Вона регулює ліквідність банків системи, перерозподіляючи надлишкові кошти між ними та розміщує їх на фінансових ринках.

4. Важливим аспектом побудови системи управління кооперативних банків є принцип “одна особа – один голос”, що забезпечує паритетну участь усіх пайовиків в управлінні банком незалежно від їх статусу та унеможливорює фінансові махінації, рейдерські напади тощо.

Окремі з цих висновків доведені емпірично (з допомогою регресійних моделей) на основі вибірки зі 11090 приватних комерційних банків, 3072 кредитних кооперативів, 2415 ощадбанків [9]. Однак не всі з аспектів діяльності піддаються кількісній формалізації, формуючи, разом з тим, унікальність кооперативної банківської моделі.

Також Х. Гроневельд і Д. Левелун у своєму дослідженні кооперативної системи управління банками [10, с. 7] зазначають, що особливістю кооперативних банків Європи є відсутність єдиної універсальної моделі, яка у всіх деталях є притаманною кожному кооперативному банку. Вони називають європейський кооперативний

сектор “спільнотою з відмінностями”, оскільки є набір базових принципів, яких дотримуються усі банки, тоді як існують відмінності у багатьох областях практичної їх діяльності. На наш погляд, це і зумовлює гнучкість кооперативної моделі, можливість її адаптації до умов конкретного бізнес-середовища.

6. Висновки і перспективи розвитку зазначеної проблеми

В Україні можливість створення кооперативних банків передбачена законодавством, однак жодний такий банк не було зареєстровано. Поряд з тим, результати дослідження свідчать, що кооперативна модель банківництва, яка так поширена в Європі, має високу довіру серед населення, є стабільною і стійкою до фінансових потрясінь, сприяє розвитку малого і середнього бізнесу. Усе це необхідно для розвитку вітчизняної економіки загалом. Така модель організації банківського бізнесу доцільна для впровадження в Україні на засадах державного сприяння, що може бути предметом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European co-operative banks in financial and economic turmoil. Contribution of the EACB to the Expert Group Meeting on „Co-operatives in a world in crisis” and the International Year of Co-operatives United Nations, New York, 28-30 April 2009 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurocoopbanks.coop/?nav=2>.
2. EACB 2010 Research Paper: European co-operative banks in financial and economic turmoil. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurocoopbanks.coop/?nav=2>
3. Mutual respect. Taking stock of Europe’s islands of socialist banking // The Economist. - 2010. Jan 21st.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/node/15331269>.
4. Митченко О.О. Становлення та сучасний стан розвитку системи кредитної кооперації в ЄС / О.О. Митченко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pav/2011_20/20-05.pdf.
5. KEY STATISTICS (Financial Indicators) as on 31.12.08 - 31.12. 10.: [Електронний ресурс]. : Режим доступу: <http://www.eurocoopbanks.coop/?id=359>.
6. Основні показники діяльності банків України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36798.
7. Investopedia: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investopedia.com>.
8. Пантелеймоненко А. О. Аналітичний огляд системи кооперативних банків Австрії у контексті світової фінансової кризи / А.О. Пантелеймоненко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 2. – С. 146-151.
9. Бубнов И. Л. Кредитные кооперативы способны устоять перед финансовым цунами / И. Л. Бубнов. Лига кредитных союзов.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.orema.ru/766>.
10. Groeneveld H.J.M., and Llewellyn D. Corporate Governance In Cooperative Banks: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eacb.eu>.